

Małgorzata Kabat*

WARTOŚCI W ZAWODZIE NAUCZYCIELA – WYKORZYSTANIE SYSTEMOWEJ METODY ANALIZY POJĘĆ WIELOZNACZNYCH

*Wszystko, co irytuje nas w innych
może nas zaprowadzić do zrozumienia samego siebie*
Carl Jung

WPROWADZENIE

Zagadnienie wartości, tak różnorodne i wieloznaczne, powraca co jakiś czas na karty wydawanych publikacji. Jest uwzględniane podczas wyboru problematyki organizowanych seminariów czy naukowych spotkań. Poruszane są tam wszystkie możliwe zakresy badawcze wynikające z zainteresowań autorów, tak że trudno znaleźć nierozpatrywane kwestie. Jednak szczegółowa penetracja wskazuje na to, że może być nim wykorzystanie systemowej metody analizującej wieloznaczne pojęcia.

Metoda ta jest szczególnie przydana w naukach społecznych oferujących ogromną ilość definicji wyjaśniających rozmaite terminy. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku studiów dotyczących słowa wartość. Zajmowali się już nim starożytni i nadal zajmują współcześni. Należałoby w tym miejscu postawić pytanie: dlaczego oni to robią?

Historia naszej cywilizacji pokazuje, że zarówno naukowcy, jak i nauczyciele nieśli przysłowiowy kaganek oświaty łączący się z przekazywaniem wartości w procesie kształcenia. Obecnie ta sytuacja wyraźnie się zmieniła. Niemniej jednak wartości regulują zakres społecznego i moralnego funkcjonowania, będąc jednocześnie napędem systemu pracy nauczyciela i edukacji. Brak wypracowania i respektowania zasad rodzi zbiorowy przymus. Występuje on w przypadku odrzucenia wartości i zaakceptowania nihilizmu. W takiej sytuacji nie jest możliwe uformowanie twórczej postawy, tak cenionej i pożądanej w rozmaitych zawodowych kręgach.

Zatem wartości stanowią bazę elastycznego działania umożliwiającego zdobycie wielorakiej wiedzy oddziałującej nie tylko na sferę intelektualną, ale również na pozostałe obszary rozwijającej się osoby. Wobec tego każdy człowiek, nie wyłączając z tego nauczyciela,

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

był i jest wartościową indywidualnością, która rozwija posiadane przymioty, ale i przyjmuje je od innych. Jaskrawo spuentował to K. Obuchowski, pisząc, że warto spotkać na swojej oświatowej drodze mądrego i pięknego duchem nauczyciela, gdyż jego szlachetne postępowanie i cnoty mogą zostać zinternalizowane i pielęgnowane (1964, s. 239).

SYSTEMOWA METODA ANALIZY POJĘĆ

Dobrana do niniejszego tekstu systemowa metoda analizuje wieloznaczne pojęcia pojawiające się nie tylko w humanistycznych dyscyplinach, ale i w procedurze operacjonalizacji. Założenia tej procedury w latach 80. opracowała E. Hormowska (2000). Autorka stwierdziła, że należy ją rozumieć jako proces teoretycznego nadawania sensu konstrukcjom empirycznym. Sprowadza się to do utworzenia obrazu (pewnej wielkości) zmiennej teoretycznej (czynnika) wraz z przypisanymi mu wskaźnikami, które operacjonalizują wielkość rozpatrywanego czynnika. Tok zaplanowanego postępowania należy przeprowadzić chronologicznie w następujących po sobie etapach (Hormowska, 2000, s. 392-400):

- konstruowanie wielkości wybranego czynnika teoretycznego, który łączy się z ogólnie definiowanym terminem;
- konceptualizacją wielkości tego czynnika, co wiąże się z rekonstrukcją modelu pojęciowego;
- wyborem narzędzi i sposobem pomiaru czynnika.

Wyróżniona kolejność czynności zawiera słowa warte przybliżenia. A. Januszewski (2001) sądzi, że czynnik jest:

pojęciem o charakterze ontologicznym odnoszącym się do opisywanej przez badacza rzeczywistości. Czynnikiem może być wiele, a istniejące pomiędzy nimi powiązania nazywa się istotnościowym wpływem jednego czynnika na drugi. Z kolei wielkość jest terminem teoretycznym o charakterze epistemologicznym pozwalającym opisać sposób postrzegania rzeczywistości przez badacza (...), która jest ustalana na drodze teoretycznej rekonstrukcji wynikającej z przyjętej teorii. (Januszewski, 2001, s. 239)

Wobec tego należy pamiętać o teoretycznej wielkości opisującej rozważane zjawisko, którego bezpośrednio się nie obserwuje. W tym celu niezbędna jest zmienna wyrażająca sposób prezentacji faktów bądź zdarzeń. Występują one w precyzowanych przez badacza problemach formułowanych w języku pojęć. Dlatego przejście z poziomu pojęciowego na poziom empiryczny, zdaniem A. Januszewskiego, wymaga przekształcenia owych pojęć w zmienne. Realizuje się to zgodnie z tezą *empiryzmu*, która dyscyplinuje naukowca, jeśli chodzi o uwzględnienie identyfikacji przestrzeni wpływu rozważanego czynnika (Januszewski, 2001, s. 240).

Ilustracją dla krótko zaprezentowanych literaturowych dywagacji będzie wykorzystanie systemowej metody. Jej podwaliny opracował W.A. Ganzien (1984).

Stwierdził, że można jej używać do charakterystyki obiektów usytuowanych w konkretnej przestrzeni, czasie, posiadających informacje i energetyczną wielkość. Wymienione wymiary pojawiają się na podłożu zwanym substratem pełniącym funkcję integracyjną. Całość stworzonej konstrukcji nazwał metodą pentabazy. W niej zawiera się „przestrzeń i czas odnoszące się do obiektywnych form istnienia substancjalnej materii posiadającej energię i informacje opisujące obiektywne warunki rozwoju, zmian wielkich ruchów tych substratów” (Ganzien i Ronginskaja, 1999, s. 90-95). Skonkretyzowane wymiary umożliwiają deskrypcję i eksplikację obiektu w otoczeniu w stosunku do innych (przestrzeń), zwracając uwagę na charakter środowiska (energia i informacja) oraz aktualny stan obiektu i jego rozwojowe tendencje (czas). W odniesieniu do wyróżnionych wymiarów substrat, jak zauważa T. Rongińska (2011, s. 11-20), integruje je wszystkie w jedną całość, co można przedstawić w Tabeli 1.

Tab. 1. Podstawowy schemat metody pentabazy

Energia Hierarchia	Informacja Współmierność
Substrat obiektu – całość	
Czas Powtarzalność	Przestrzeń Równowaga

Źródło: opracowanie na podstawie koncepcji W.A. Ganziena.

Dalsze prace W.A. Ganziena polegały na wyróżnieniu przeciwstawnych tendencji w czterech wskazanych wymiarach, w jakich mogą funkcjonować badane objekty. I tak dla kategorii czasu, zdaniem badacza, najlepiej nadają się określenia stałości i zmienności. Stałość jest charakterystyczna dla działań tradycyjnych, konserwatywnych, podtrzymujących sztywność poglądów i opinii nauczyciela. Łączy się z aprobatą uzyskanego społecznego porządku znamiennego m.in dla epoki modernistycznej. Zgodnie z jej założeniami unika się ryzykownej aktywności tak, aby nie zaburzać osiągniętej równowagi. Powstaje wówczas tzw. *status quo*, które jest wyrazem oporu jednostki przed transformacjami i ponownym wypracowaniem stabilnej płaszczyzny osobistego i zawodowego działania. Przeciwnieństwem stałości jest zmienność. Uwidacznia się m.in. w warunkach postmodernistycznych, w jakich osoba nauczyciela stara się uzyskać dynamiczną równowagę wiążącą się z twórczą adaptacją w swoim otoczeniu. Budowana w niestabilnych warunkach równowaga jest efektem realizacji nauczycielskiej pasji wymagającej innowacyjnych działań i zgody na niepopularną aktywność łączącą z niestereotypowym myśleniem i oryginalnie zaprojektowanymi szkolnymi czynnościami.

W wymiarze przestrzennym W.A. Ganzien wyróżnił dychotomię bliskości i dystansu. Jakże są one aktualne w nauczycielskiej profesji, kiedy ujawniają się wzajemne relacje z wychowankami i kolegami oraz władzami. Dochodzi tam do

etycznego lub niegodnego postępowania i naruszania godności człowieka. Dlatego umiejętność odpowiedniego zachowania się w każdej sytuacji to prawdziwa sztuka. Stąd większym wysiłkiem wykazuje się nauczyciel, kiedy w drugiej osobie – wychowanku czy koledze – zobaczy kogoś, kto zмага się z różnymi przeciwnościami i zdarzeniami, próbując znaleźć płaszczyznę porozumienia dla osiągnięcia wspólnego konsensusu. W tym celu potrzebna jest refleksja obu stron, aby wytyczyć cele uwzględniające pracę i działania dla dobra jednostkowego i zbiorowego w szkolnej przestrzeni.

Elementem wspomagającym owe działania są wartości regulujące stosunki i normy społecznego zachowania i współżycia. Wywierają one pozytywny wpływ na rozwój i doskonalenie posiadanych nauczycielskich umiejętności. Mogą się one dalej rozwijać w połączeniu z energią osoby, która pojawia się w kolejnym wymiarze. Może ona być przekazywana lub otrzymywana od innych. Zasygnalizowany wymiar energii, jak sądzi T. Rongińska (2016, s. 134), ma dualistyczny charakter i jest odzwierciedleniem zależności między obiektem a otoczeniem. Zauważa się tam tendencje do dzielenia się wiedzą, doświadczeniami z innymi, co niewątpliwie wymaga dużej siły i energetycznego zaangażowania w stosunku tylko do brania wszelkiego dobra i pomocy znajdującej się w otoczeniu bez odwzajemniania się (Fromm, 1999, s. 58).

W nauczycielskiej społeczności często obserwuje się te skrajne tendencje. Być może jest to spowodowane tym, że nie w pełni w oświatowym środowisku zauważa się i docenia znaczenie wartości. Zapomina się w naszych czasach, że naczelną wartością edukacji, jak pisał K. Denek (2009, s. 77-94), jest jasna, klarowna i uporządkowana wiedza, którą nauczyciel nie tylko powinien mieć podawać, ale przede wszystkim nauczyć jej poszukiwać. „Zmienia ona człowieka. Ustawia go ona w coraz to innych szeregach. Jest odniesieniem do pragnień (...) widzianych przez pryzmat osobistych wartości. Jest wartością w kształceniu jednostki i jej własnością” (Spanbauer, 1987, s. 28). Uwypuklony charakter wartości wiedzy stanowi odbicie naukowej prawdy, którą nauczający przybliża, aby świeciła blaskiem zachęcającym wychowanków do jej zgłębiania i ewaluowania tego, co jest ważne i wartościowe, od tego, co bezużyteczne i niewarte zainteresowania.

Ostatni wymiar w systemowej metodzie to informacja. Uzyskuje ona zróżnicowaną lub uogólnioną postać. Zróżnicowana postać informacji łączy się z jednej strony z pojawieniem się odmiennych sposobów ich postrzegania i gromadzenia przez nauczyciela, a z drugiej implikuje nastawienie na dostrzeganie różnic, zależności, jakie zauważa się podczas komponowania własnej personalnej wewnętrznej sieci wiadomości. Posiada te walory otwarty i elastycznie funkcjonujący nauczyciel. Natomiast uogólnienia tworzone przez osobę wynikają z jej stereotypowej percepcji świata, prowadząc do usztywnienia schematów poznawczych. Tworzy je nauczyciel, który nie aprobejuje zmian w oświatowym środowisku, co utrudnia mu wywiązywanie się ze współczesnych wieloznacznych edukacyjnych zadań.

WYKORZYSTANIE SYSTEMOWEJ METODY DO OPISU NAUCZYCIELSKICH WARTOŚCI

Omówione założenia systemowej metody analizy pojęć wieloznacznych będą stanowiły punkt wyjścia do podjęcia próby opisu nauczycielskich wartości. Pojęcie wartości należy do tych terminów, które odgrywają istotną rolę w życiu zbiorowym i jednostkowym nauczycieli. W dzisiejszej rzeczywistości przeżywamy prawdziwy renesans dyskusji na temat wartości. Ponownie stają się one główną kwestią zainteresowań przedstawicieli nauk humanistycznych, społecznych czy artystycznych. W każdej z nich znajdujemy interesujące rozważania, które powstały kiedyś, jak i nadal są tworzone. Odnaczają się charakterystycznymi cechami zawierającymi znamiona czasu i prawidłowości społecznych, utrzymując ciągłość zachowania zbiorowej i indywidualnej tożsamości. Z jednej strony przekazuje ją nauczyciel poprzez własną postawę, styl pracy, wzajemne kontakty, godne traktowanie innych w szkolnej przestrzeni. Natomiast z drugiej „społeczeństwo od szkoły wymaga i oczekuje wysokiego poziomu nauczania, przygotowania do pracy zawodowej, wszechstronnej opieki i wychowania. Stawia również warunek dotyczący ciągłego doskonalenia się i samokształcenia” (Kosztyła, 2007, s. 28).

Przytoczona myśl B. Kosztyły uzmysławia, że wartości są uniwersalnym pojęciem odnoszącym się zarówno do osoby, jak i społeczności. Dla każdej z nich oznaczają coś cennego i ważnego, co jest w określony sposób przeżywane. Odczucia wynikają z usłyszanych opinii, zaobserwowanych reakcji zaspokajających (lub nie) ludzkie potrzeby czy dążenia. Oddziałują one na formowanie się personalnych atutów tworzonych w warunkach dających moc budowania własnej konstytucji, jak i społecznej wspólnoty, dla rozpoznania których może być wykorzystana metoda systemowa. Ujawnia szeroki kontekst definiowania wartości zawierających typowe i odważne wzory zachowań, które są swoiste dla danej epoki, dyscypliny naukowej, kultury i żyjących ludzi.

Internalizowane i akceptowane bądź nie wartości przez nauczyciela i jego społeczność mogą zostać przeanalizowane w kategoriach czasu i przestrzeni edukacyjnej, stanowiąc tło dla rozwoju nauczyciela i uczestników kształcenia. Ich dojrzewanie i gotowość do podjęcia edukacyjnych działań urzeczywistnia się w ścisłej zależności od otoczenia. Zużywa się na to znaczne pokłady energii uruchamianej przez nauczyciela korzystającego z wielorakich informacji gromadzonych w czasie indywidualnej i zawodowej aktywności. Stanowią one jeden z wymiarów metody pentabazy, którą zastosowano do rozpatrzenia wartości posiadanych lub nie przez nauczyciela, co ilustruje Tab. 2.

Tab. 2. Dychotomiczne właściwości wymiarów metody pentabazy

<p style="text-align: center;">Energia</p> <p>Wzajemne zależności między jednostką a otoczeniem, bierność, jak i aktywność działań, realizacja siebie, odczuwanie i przeżywanie wartości, samodzielny wybór, akceptowanie bądź przeciwstawienie się.</p>	<p style="text-align: center;">Informacja</p> <p>Analityczne postępowanie w różnych sytuacjach, odrzucenie zasad vs. wrażliwość na problemy, otwartość, elastyczne myślenie, kształtowanie wartości w poszczególnych etapach rozwoju człowieka</p>
WARTOŚCI	
<p style="text-align: center;">Czas</p> <p>Konserwatyzm, przestrzeganie zasad, inspiracja innych, poszukiwanie nowych wartości, konstruktywny ogłąd</p>	<p style="text-align: center;">Przestrzeń</p> <p>Znacznie podmiotowości, krytyka wartości, dystans do świata i siebie, współpraca z innymi, etyczne postępowanie, wykluczenie dogmatyzmu</p>

Źródło: opracowanie własne.

W wymiarze czasowym wartości łączą się z nauczycielskimi powinnościami, które są przekazywane w procesie nauczania i uczenia się kolejnym pokoleniom zgodnie z obowiązującymi zasadami. Wynika to z silnego zakorzenienia się tradycji humanistycznej nastawionej przede wszystkim na utrwalanie takich wartości jak prawo do życia, wolności, zachowania podmiotowości, tożsamości, tolerancji, samorealizacji, edukacji i zdrowia (Lewowicki, 1993). Wyróżnione wartości mają autoteliczny i uniwersalny charakter. Opierają się na istnieniu bezwzględnego dobra, które zdaniem K. Denka (2012, s. 92-103), jest efektem rozwoju ludzkości. Należy przypomnieć, że w rozwoju ludzkości wartości nie były jednakowo akceptowane przez wszystkich. Stały się jednak na tyle powszechne, aby można było uznać je za ogólnoludzkie. O takich wartościach wspomina w swoich publikacjach F. Adamski (1999), który stwierdził, że należy je uzupełnić o cnotę, nadzieję, sprawiedliwość, odpowiedzialność, szacunek do innych, poczucie obowiązku, pracowitość, humanizm, autorytet, świadomość etniczną, kulturową i religijną.

Wiele z tych wartości we współczesnym wymiarze czasu przestało mieć znaczenie nawet dla nauczyciela. Wagę zyskało robienie kariery, odnoszenie sukcesu, a nie bycie osobą pracowitą, odpowiedzialną, przestrzegającą dobrych naukowych obyczajów umożliwiających poszukiwanie wiedzy zawierającej prawdę, dobro i piękno. A przecież poznawcza dociekliwość nauczyciela (Palka, 1997) winna być ukierunkowana na działania związane z internalizowaniem wartości nadających sens ludzkiej pracy i wykonywanemu zawodowi. Jej znaczenie nauczyciel może zauważyć podczas codziennie powtarzanych szkolnych czynności. W takiej sytuacji, zdaniem M. Łobockiego, wartości będą „uważane za coś cennego dla jednostki i społeczeństwa, pokazując na to, co jest godne pożądania, co łączy się z przeżyciami i stanowi cel ludzkich dążeń” (Łobocki, 2007, s. 60). Pod wieloma szczegółami w nauczycielskiej aktywności pojawiają się trwałe preferencje obejmujące podmiotowe wartościowanie decyzji, co uwytklili T. Pe arson i E. Schils (1951). Z kolei K. Chałas (2003, s. 63) założyła, że po-

wierzone nauczycielowi obowiązki są w pełni realizowane zgodnie z wywiązywaniem się z rozmaitych funkcji, tj.: celowościowej, treściowej, sytuacyjnej, informacyjnej, integracyjnej i determinującej. Tę klasyfikację uzupełnił T. Kocowski, wymieniając kolejne funkcje (1991, s. 29):

- „funkcję integrującą – motywującą w kierunku aktywności, skutkiem czego są wartości nadające sens życiu, pozwalając perspektywicznie uporządkować działania;
- funkcję orientacyjną – która w tej funkcji wartości stanowi kryterium ocen i orientacji, porządkując je według takich wskazań jak korzyść, szczęście, prawda, piękno;
- funkcję metadecyzyjną (rozstrzygającą) – w ramach której wartości pomagają podejmować decyzję w przypadku konfliktu motywów lub racji;
- funkcję socjalizacji (motywacyjną) – poprzez którą jednostka zostaje włączona do życia zbiorowości, pełni ją wartości etyczne, idee społeczne;
- funkcję gratyfikacji – którą sprawują wartości będące źródłem satysfakcji.”

Powyższy wachlarz funkcji może zostać wzbogacony o te, które łączą się z poszukiwaniami badawczymi nauczyciela. Są one nastawione na wypełnianie funkcji deskrypcyjnej, eksplikacyjnej, prakseologicznej, ewaluacyjnej i prognostycznej (Furmanek, 2014, s. 23). Realizacja każdej z nich przez nauczyciela łączy się z etycznym postępowaniem, a zwłaszcza wtedy, kiedy ma się do czynienia z tak niezwykle krucho i fascynująca materią, jaką jest człowiek. Wymienione słowo *materia* znajdziemy w podziale wartości zaproponowanym przez J. Gajdę. Autor w swoim podziale wskazał na materię, czyli rzeczy i idee, wartości materialne i duchowe – mające określony zasięg i powszechność ich odczuwania – oraz wartości uniwersalne ogólnoludzkie, które wyznaczają określony czas występowania, trwałość, zaangażowanie, zyskując ocenę pozytywną bądź negatywną (antywartości) (Gajda, 1997, s. 12).

Wymiar przestrzenny w metodzie pentabazy widzi m.in. wartości jako podmiotowość nauczyciela. Tym zagadnieniem w XX wieku zajmował się wybitny fenomenolog M. Scheler (1997), który wyodrębnił wartości odnoszące się do rzeczy i osoby. Do pierwszej grupy zaliczył wartości materialne, przyjemnościowe, witalne i duchowe, zaś w skład drugiej wchodziły wartości posiadane przez jednostkę – razem tworzą one wartości mieszane, czyli kulturowe, realizowane indywidualnie (zmysłowo i duchowo), społecznie i estetycznie (Scheler, 1997, s. 53).

Pojawiający się podmiotowy aspekt w przestrzennym wymiarze dzieli wartości na uznawalne i odczuwalne. Taki podział zaproponował S. Ossowski, który zauważył, że te pierwsze są własnością społeczeństwa, do którego należy nauczyciel. Te drugie odnoszą się do poszczególnych przedstawicieli społecznej grupy, stanowiąc zarazem immanentną całość indywidualnej osobowości ukształtowanej w procesie interioryzacji norm i zasad pochodzących z zewnętrznego otoczenia (Ossowski, 1967). Skłonność do odczuwania wartości i ich kontemplacji znajdziemy u K. Ostrowskiej (1998). Autorka stwierdziła,

że istnieją wartości sensotwórcze (uniwersalne zanurzone w świecie transcendencji) i instrumentalne (użytkowo-pragmatyczne) służące do realizacji tych pierwszych.

Wizja egzystowania podmiotu w różnych światach zainspirowała R. Jedlińskiego do wyróżnienia takich wartości jak transcendentalne (Bóg, świętość, wiara, zbawienie), uniwersalne (prawda, dobro, piękno), estetyczne (piękno), poznawcze (wiedza, mądrość, szczęście, uczciwość, wierność), społeczne (demokracja, patriotyzm, solidarność, tolerancja, rodzina), witalne (siła, zdrowie, życie) prestiżowe (kariera, sława, majątek, pieniądze), pragmatyczne (radość, seks, zabawa) (Jedliński, 1998, s. 11).

Tak wiele różnych wartości składa się na dany nauczycielski podmiot, obrazując jego stosunek do świata, jak i do siebie. Ułatwia mu to umacnianie i rozwój posiadanych wartości bądź zaznacza się ich krytyczny ogląd. Niezależnie jaki wykrystalizuje się stosunek do wartości, to powinien pamiętać, że stanowią one siłę napędową wykonywanych nauczycielskich obowiązków. Pomocą w tym trudnym zadaniu może okazać się adekwatnie uformowany obraz siebie jako nauczyciela. Kumuluje on wizerunek kompetentnej osoby posiadającej wielki kunszt wiedzy, jak pisał A. Einstein (2016). Słowa te powinny stanowić dla nauczyciela cenny drogowskaz etycznego postępowania wobec innych. Zobowiązuje go do tego wybrany zawód wymagający umysłowego wysiłku nauczania innych w taki sposób, aby mogli rozwinąć swoją ludzką niepowtarzalną i wartościową naturę. Jest cenną wartością, jak podkreślił Jan Paweł II. Zauważył on, że człowiek „nie znajdzie prawdziwych wartości, zamykając się w sobie, kultywując egoizm, ale poszukując ich w transcendentnych wymiarach” (Jan Paweł II, 1998, s. 8). Widzimy zatem, jak ważna jest nauczycielska podmiotowość i umiejętność dokonywania wartościowych jednostkowych i grupowych ocen w szkolnej przestrzeni.

Trzecim wymiarem w systemowej metodzie jest kategoria energii opisująca zależności między osobą a otoczeniem. Może tu wystąpić całe continuum wariantów – począwszy od tendencji do czynnego działania, poprzez obojętne do biernego i schematycznego włącznie. Tak szeroka paleta nauczycielskiej pracy jest wynikiem przyjmowania i akceptowania lub nie indywidualnych i społecznych wartości określających jakość pracy i współzycia w grupie. Są źródłem nauczycielskiej energii inspirującej jego pragmatyzm. Odślaniają wówczas propagowany przez nauczającego styl nauczania, w którym przekazuje on siebie innym, udziela im pomocy, stając się prawdziwym pedagogiem. Pracuje on mózgiem, a nie rękoma, jak napisał M. Anioł (2016).

Wyżej przywołana myśl wyraża cały zakres profesjonalnej nauczycielskiej energii, która uruchamia znaczne zasoby zinternalizowanych wartości ubogacających nieraz monotonne czynności dydaktyczno-wychowawcze, jakie zyskują niekiedy introcepcyjny charakter. Napisał o nim S. Kunowski, który odniósł go do kształtowania sfery duchowej nadającej procesom wychowania humanistyczny wymiar (2003, s. 17). Jakże on jest niezbędny w dzisiejszym pełnym technologii świecie, w którym króluje *homo economicus* czy *homo electronicus*. A przecież istnieją jeszcze inne określenia człowieka, których można używać, tj.:

ens emas – istota kochająca, *ens sociale* – istota społeczna, *ens ludens* – istota bawiąca się, *ens symblicus* – istota symboliczna, *ens religiosum* – istota religijna, *homo sapiens* – człowiek mądry, *homo faber* – człowiek twórca, *homo esteticus* – miłośnik piękna, *homo creator* – człowiek twórczy, *homo laborens* – człowiek pracujący, *homo inteligens* – człowiek inteligentny, *homo informaticus* – człowiek robotyki i informatyki (Hartman, 1997, s. 35).

Czwarty wymiar systemowej metody to informacja. Informacje w dzisiejszym społeczeństwie wiedzy są niezbędne do zawodowego funkcjonowania nauczyciela. Problematyka kumulowania i przetwarzania informacji wynika z istnienia biologicznej i społecznej strony człowieka. Obecne dociekania w tym zakresie stoją na stanowisku, że informacje są wprowadzane do procesów życia zbiorowego, więc i edukacji, za pomocą memów i memetyki. Zagadnienie to opracował R. Dawkins (1996), wyróżniając element memu. Jest to składnik zawierający informacje kulturowe, które rozprzestrzeniają się jak reakcje chemiczne w żywych komórkach i niosą idee i przekonania. Są one jednostką transmisji kulturowej zawierającej dany system wartości. Najważniejszą cechą memu jest zdolność do replikacji na drodze naśladowania. Szczególnie okaże się to ważne, gdy napotkamy na swej oświatowej ścieżce skrajne nauczycielskie sylwetki, o których albo będziemy chcieli zapomnieć, albo pielęgnować zaobserwowane cechy. Doprowadza to, zdaniem badacza, do replikacji memów obejmujących epistemologiczny wskaźnik narodzin lub śmierci memu (Dawkins, 1996, s. 15-21).

Nauczyciela będzie przede wszystkim interesować wskaźnik narodzin, ponieważ związany jest on z informacją zakładającą korelację między rzeczywistym stanem gromadzenia, a ich faktyczną liczbą. Pojawiająca się wtedy współzależność zwraca uwagę na świadomość i wolę dokonywania ocen i wyboru memów mających znaczenie lub nie. Wszystko uwarunkowane jest jednak przez etapy moralnego rozwoju jednostki. Na każdym z nich osoba poznaje zasadniczy rdzeń moralnego i wartościowego funkcjonowania, by odróżnić się od świata zwierząt. Dobrze to ujął I. Kant, kiedy napisał, że „każdy z nas nosi w sobie prawo moralne, zasługuje na szacunek (...), gdyż wszystkie istoty rozumne są podmiotami prawa” (1996, s. 240).

Rozwój człowieka, także nauczyciela, pod względem moralnym ma na niego ogromny wpływ. Uwidacznia dokonywane przekształcenia, jakie zachodzą w psychice i zewnętrznym zachowaniu. Zwłaszcza nauczyciel, który sam przeszedł określoną ścieżkę moralnych zmaganiń rozpoczynając się od amoralizmu, egocentryzmu, poprzez ujawnienie się konformizmu, konwencjonalizmu, pryncypializmu, racjonalizmu, prowadząc do idealizmu. Przebyta droga i zdobyte na niej doświadczenie mogą innym wskazywać właściwy kierunek szlakiem personalnego wzrastania (Fontana, 1995, s. 257-270).

W wymienionych fazach mogą pojawić się zróżnicowane memy doprowadzające lub nie do replikacji norm. Przyspieszają bądź opóźniają one moralną ewolucję jednostki. Trzeba jednak mieć na uwadze indywidualny, ale i grupowy rozwój osoby realizowany w szkolnej przestrzeni. Może tam pojawić się cała plejada niewłaściwego,

jak i prospołecznego zachowania odchodzącego od antywartości i formowania egoistycznej postawy. Wynika z tego, że moralny rozwój nauczyciela zdeterminowany jest wieloma czynnikami, które zaznaczają swoją obecność w różnych momentach życia osobistego i zawodowego. Niewątpliwie istotną rolę odgrywają informacje pojawiające się w oświatowej czasoprzestrzeni, w jakiej uruchamia się energia potrzebna do tego, by wypracować solidne osobowe podstawy do pozyskiwania wartości stanowiących dobro samo w sobie. Ubogacają nauczyciela i naukę, tworząc normy jej etosu. Wśród najważniejszych wymienia się: uniwersalizm, komunizm, bezinteresowność oraz zorganizowany sceptycyzm nakazujący sprawdzenie i uzasadnienie odkrycia, pokazując istnienie ponadczasowej wartości.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona w mniejszym tekście metoda pentabazy umożliwia wieloaspektowe naświetlenie złożonych i wieloznacznie objaśnianych pojęć. Pozwala ukazać treści i koncepcje autorów z wielu dyscyplin rozważających wybrany termin z punktu widzenia czasu, przestrzeni, dając możliwość opisu wzajemnych relacji między wartościami, które posiada lub nie nauczyciel odznaczający się określoną energią, oceniając przychodzące do niego wielorakie informacje. Zaprezentowany sposób może być nie-stereotypową propozycją skłaniającą do refleksji nad tym, czy współczesny nauczyciel doświadcza, czy też nie kryzysu wartości. Niezależnie czy w dzisiejszym świecie dopatrzymy się upadku wartości, czy nie, to należy zainteresować się pedagogiczną aksjologią umożliwiającą większe poznanie znaczenia wartości w edukacji i zawodzie nauczyciela. Będzie ona dawała każdemu nauczycielowi impuls do bycia prawdziwie wielkim człowiekiem, który chce się czegoś nauczyć, aby rozwijać swoje predyspozycje i człowieczeństwo, jak napisał Jan Paweł II (1998).

LITERATURA

- Adamski, F. (1999). Prawda jako zasada życia społecznego i zadanie wychowawcze. W F. Adamski (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczne filozofia wychowania*. Kraków.
- Anioł, M. (2016). *Złote myśli*. Pobrano z lokalizacji: <http://akademia.4grows.pl/auto-rzy-zlote-mysli-cytaty/michal-aniol-677>
- Chałas, K. (2003). *Wychowanie ku wartościom*. Lublin – Kielce.
- Dawkins, R. (1996). *Samolubny gen*. Warszawa.
- Denek, K. (2009). Poszukiwanie drogi. W K. Denek i B. Dymara, W. Korzeniowska (red.), *Dziecko w świecie wielkiej i małej Ojczyzny*. Kraków.

- Denek, K. (2012). *Nauczyciel. Między ideałem a codziennością*. Poznań.
- Einstein, A. (2016). *Złote myśli*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.cytaty.info/autor/alberteinstein.htm>
- Fontana, D. (1995). Wartości a rozwój moralny. W S. Strelau (red.), *Psychologia dla nauczycieli*. Poznań.
- Fromm, E. (1999). *Ucieczka od wolności*. Warszawa.
- Furmanek, W. (2014). Aksjologia. Aksjologia pedagogiczna. Próba określenia zależności. W W. Furmanek i A. Długosz (red.), *Wartości w pedagogice. Aksjologia pedagogiczna. Napięcia i współistnienie różnych wartości*. Rzeszów.
- Gajda, J. (1997). *Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność*. Lublin.
- Ganzien, W.A. (1984). *Sistiemnyje opisanija w psychologii*. Leningrad.
- Ganzien, W.A. i Ronginskaja, T. (1999). Sistiemnoje opisanije potrebnostiej czelowieka. *Wiesticnik Sankt-Pietierburgskogo Uniwiersitietia*, 6/4 (N27).
- Hartman, N. (1997). *Problem wartości w filozofii współczesnej*. Warszawa.
- Hormowska, E. (2000). *Struktura wielkości psychologicznych*. Poznań.
- Januszewski, A. (2001). Modele równań strukturalnych w metodologii badań psychologicznych. Problematyka przyczynowości w modelach strukturalnych i dopuszczalność modeli. W O. Gorbaniuk, B. Kostrubiec-Wojtachnio, D. Musiał, M. Wiechetek, A. Błachnio i A. Przepiórka (red.), *Studia z Psychologii KUL. Tom XVII*. Lublin.
- Jan Paweł II (1998). *Fides del ratio*. Tarnów.
- Jedliński, R. (1998). Świat wartości uczniów kończących szkołę podstawową. W Z. Uryga (red.), *Podmiotowy wymiar szkolnej polonistyki*. Kraków.
- Kant, I. (1996). Moralność. W D. Julia (red.), *Słownik filozofii*. Katowice.
- Kocowski, T. (1991). *Szkice z teorii twórczości i motywacji*. Kraków.
- Kosztyła, B. (2007). Pojęcie zadań nauczycielskich i ich źródło. *Nowa Szkoła*, 8.
- Kunowski, S. (2003). *Wartości w procesie wychowania*. Kraków.
- Lewowicki, T. (1993). Aksjologia i cele edukacji. *Toruńskie Studia Dydaktyczne*, 2.
- Łobocki, M. (2007). *W trosce o wychowanie w szkole*. Kraków.
- Obuchowski, K. (1964). *Psychologia dążeń ludzkich*. Warszawa.
- Ossowski, S. (1967). *Z zagadnień psychologii społecznej. Tom III*. Warszawa.
- Ostrowska, K. (1998). *W poszukiwaniu wartości*. Gdańsk.
- Palka, S. (1997). Wartości poznawcze we współczesnej pedagogice, teoretycznie i praktycznie zorientowanej. W T. Kukułowicz i M. Nowak (red.), *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*. Lublin.

Peasron, T. i Schils, E. (1951). Motives and systems of action. W T. Peasron i E. Schils (red.), *Toward a general theory of action*. Nowy York.

Rongińska, T. (2011). Metoda systemowego opisu kompetencji profesjonalnych. *Problemy Profesjologii*, 2.

Rongińska, T. (2016). Metoda systemowego opisu pojęć wieloznacznych. *Relacje. Studia z Nauk Społecznych*, 1.

Scheler, M. (1997). *Resentment a moralność*. Warszawa.

Spanbauer, J. (1987). *Quality first in Education... Why not*. Nowy York.

WARTOŚCI W ZAWODZIE NAUCZYCIELA – WYKORZYSTANIE SYSTEMOWEJ METODY ANALIZY POJĘĆ WIELOZNACZNYCH

Słowa kluczowe: wartości, nauczyciel, metoda systemowa analizowania pojęć wieloznacznych

Streszczenie: w artykule zaprezentowano właściwości procedury operacjonalizacji i systemowej metody analizy pojęć wieloznacznych. Omówiono najważniejsze założenia opierające się na koncepcji czterech wymiarów, podane przez W.A. Ganziena (1984). Każdemu z czterech wymiarów systemowej metody przypisano właściwości wynikające z określenia wartości.

THE VALUES IN THE TEACHING PROFESSION – THE USE THE SYSTEMIC METHOD OF AMBIGUOUS TERMS ANALYSIS

Keywords: values, teacher, systemic method of ambiguous terms analysis

Abstract: The article presents the characteristics of operationalization procedures and the systemic method of ambiguous terms analysis. It discusses the key assumptions of the concept of four dimensions, as proposed by W.A. Ganzen (1984). Each of the four dimensions was assigned the properties arising from the determination of values.